

Облік і оподаткування

УДК 657.42

**Дерій Василь Антонович**

*доктор економічних наук, професор,  
професор кафедри обліку і оподаткування  
Західноукраїнський національний університет*

**Derii Vasyl**

*Doctor of Economic Sciences, Professor,  
Professor of the Department of Accounting and Taxation  
West Ukrainian National University  
ORCID: 0000-0002-3600-4121*

**Гуменна-Дерій Марія Василівна**

*кандидат економічних наук,  
доцент кафедри обліку і оподаткування  
Західноукраїнський національний університет*

**Gumenna-Derii Mariia**

*Candidate of Economic Sciences,  
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation  
West Ukrainian National University  
ORCID: 0000-0003-0901-0080*

**Шара Євгенія Юріївна**

*кандидат економічних наук, доцент  
Ірпінський фаховий коледж економіки і права*

**Shara Yevheniia**

*Candidat of Economic Sciences, Associate Professor  
Irpın Vocational College of Economics and Law  
ORCID: 0000-0002-8091-0201*

**Слесар Тетяна Миколаївна**

*кандидат економічних наук, доцент,*

*доцент кафедри обліку та оподаткування*

*Національний університет біоресурсів і природокористування України*

**Sliesar Tetiana**

*Candidat of Economic Sciences, Associate Professor,*

*Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation*

*National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*

*ORCID: 0000-0002-6070-5059*

**ГОТОВА ПРОДУКЦІЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ  
МАТЕРІАЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ І ВИТРАТАМИ  
ПІДПРИЄМСТВА: ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНА КАТЕГОРІЯ,  
КЛАСИФІКАЦІЯ, ОЦІНКА ТА ОБЛІК**

**FINISHED PRODUCTS IN THE COMPANY'S MATERIAL  
RESOURCES AND COST MANAGEMENT SYSTEM: ACCOUNTING  
AND ANALYTICAL CATEGORY, CLASSIFICATION, EVALUATION  
AND ACCOUNTING**

***Анотація.** Для успішного функціонування і розширення операційної діяльності підприємство повинно випускати конкурентоспроможну продукцію, адже готова продукція є основним джерелом отримання прибутку для підприємства. Провідну роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства відіграє обліково-аналітична система перед початком процесу виробництва готової продукції, під час і після нього. Готова продукція є завершальним продуктом процесу виробництва, ключовим сегментом матеріальних ресурсів, які мають бути продані або залишені у підприємстві для себе. Метою статті є визначення готової продукції в системі управління матеріальними ресурсами і*

витратами підприємства як обліково-аналітичної категорії, її класифікації та обґрунтування правильності вибору методів оцінки при оприбуткуванні і відпуску (реалізації) готової продукції підприємства. Методологічною основою дослідження є діалектична теорія пізнання, системний підхід до вивчення й удосконалення організації та методики обліку готової продукції. Використані метод системності (визначення місця і ролі готової продукції у складі матеріальних ресурсів та витрат підприємства); методи індукції та дедуції (обґрунтування міри впливу ефективності управління матеріальними ресурсами і витратами на фінансові результати від конкретного підприємства до економіки окремої галузі, а також навпаки); метод аналізу (з'ясування стану, динаміки та величини економічних показників готової продукції); метод синтезу (встановлення основних сегментів готової продукції у виробництві, її реалізації); графічний метод (побудова рисунків структури товарної продукції, її класифікації, складу витрат у її виробничій собівартості та собівартості реалізованої готової продукції) й метод узагальнення інформації (формування висновків про готову продукцію як обліково-аналітичну категорію, її класифікацію, оцінку, облік). Досліджено проблеми суті, класифікації й оцінки готової продукції в системі управління матеріальними ресурсами і витратами підприємства. Обґрунтовано підходи з використання методів оцінки готової продукції під час її оприбуткування і реалізації для ухвалення ефективних управлінських рішень. Проведена аналогія між побічною продукцією та такими видами результатів виробничої діяльності, як основна та супутня продукція. Наведено ознаки відходів і побічної продукції, які збільшують економічні вигоди підприємства. В майбутньому готову продукцію доцільно досліджувати з точки зору її обліку, класифікації й оцінки за підгалуззями промисловості та будівництва, а також сільського господарства.

**Ключові слова:** готова продукція, виробництво, реалізація, матеріальні ресурси, витрати, управління, промисловість, сільське господарство, будівництво, оцінка, собівартість, облік, організація обліку.

**Summary.** *In order to successfully function and expand operational activities, the enterprise must produce competitive products, because finished products are the main source of profit for the enterprise. The leading role in ensuring the competitiveness of the enterprise is played by the accounting and analytical system before the start of the production process of finished products, during and after it. Finished products are the final product of the production process, a key segment of material resources that must be sold or left in the enterprise for itself. The purpose of the article is to define the finished products in the management system of material resources and costs of the enterprise as an accounting and analytical category, its classification and justification of the correctness of the choice of evaluation methods during the sale and release (sale) of the finished products of the enterprise. The methodological basis of the study is the dialectical theory of cognition, a systematic approach to the study and improvement of the organization and methods of accounting for finished products. Systematic method used (determining the place and role of finished products in the material resources and expenses of the enterprise); methods of induction and deduction (justification of the degree of influence of the effectiveness of management of material resources and costs on financial results from a specific enterprise to the economy of a separate industry, and vice versa); method of analysis (finding out the state, dynamics and value of economic indicators of finished products); synthesis method (establishment of the main segments of finished products in production, their implementation); graphical method (construction of drawings of the structure of commodity products, their classification, composition of costs in their production cost and the cost price of the sold finished products) and the method of summarizing*

*information (formation of conclusions about finished products as an accounting and analytical category, its classification, evaluation, accounting). The problems of the essence, classification and evaluation of finished products in the system of managing material resources and costs of the enterprise are studied. Approaches to the use of methods of evaluation of finished products during their marketing and implementation for making effective management decisions are substantiated. An analogy is drawn between by-products and such types of production activity results as main and secondary products. Signs of waste and by-products that increase the economic benefits of the enterprise are given. In the future, it is expedient to investigate the finished products from the point of view of their accounting, classification and evaluation by sub-sectors of industry and construction, as well as agriculture.*

**Key words:** *finished products, production, implementation, material resources, costs, management, industry, agriculture, construction, evaluation, cost price, accounting, organization of accounting.*

**Постановка проблеми та її актуальність.** Для успішного функціонування й розширення своєї діяльності підприємство повинно випускати конкурентоспроможну продукцію, адже готова продукція є основним джерелом отримання прибутку для підприємства. Провідну роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства відіграє обліково-аналітична система перед початком процесу виробництва готової продукції, під час здійснення та після його закінчення. Готова продукція є завершальним продуктом процесу виробництва (сільське господарство, промисловість, будівництво), ключовим сегментом матеріально-виробничих ресурсів, які мають бути продані.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми методики ведення та організації обліку, оцінки та звітності про виробництво і реалізацію готової продукції висвітлювались у працях низки українських

та зарубіжних вчених-економістів. Значну увагу проблемам методики й організації обліку, а також методам, напрямкам і способам їхнього вирішення приділяють, зокрема, Баланюк І. [1], Булкот Г. [2], Візіренко С. [3], Гріднєва Д. [4], Приходько М. [5], Рибалко О. [6], Сафарова А. [7], Сухорукова О. [8], Ткаченко С. [9] та інших.

Баланюк І. Ф., Григорів О. О., Іванюк Т. Л. зосереджують свої дослідження на теоретичних основах організації обліку та контролю готової продукції підприємства. На їхню думку, «головним завданням організації обліку і контролю готової продукції виступає забезпечення оперативного реагування на недоліки у виробництві та реалізації продукції і ліквідація негативних наслідків з метою отримання майбутніх економічних вигод» [1, с. 162]. Основною тезою даних авторів є оперативне (швидке) реагування на недоліки у процесах виробництві та реалізації продукції і формування дії на ліквідацію негативних наслідків.

Так, Булкот Г. В., Осика О. О. розкриваючи особливості обліку та контролю документального оформлення руху готової продукції в підприємствах, організаціях, закладах України, звертають увагу на те, що «для підвищення ефективності документування потрібно, щоб відповідальна особа приділяла увагу питанням збільшення обсягу виготовленої продукції, розширенню її асортименту і покращенню якості, вивчаючи потреби ринку, а також посилюючи контроль за працівниками, які забезпечують своєчасне оформлення первинних документів» [2, с. 13-14]. Ефективність документування, безумовно, має вплив на збільшення доходів та зменшення витрат підприємства, але, варто пам'ятати, що ефективності документування можна досягнути лише за чіткого дотримання вимог і правил документального оформлення господарських операцій у підприємстві.

Візіренко С. В., Агаркова О. В. описують процес організації обліку процесу реалізації готової продукції. Особливо добре ці автори, на нашу

думку, встановили «завдання організації обліку готової продукції та процесу її реалізації: 1) своєчасне оформлення первинних документів з обліку готової продукції; 2) забезпечення контролю готової продукції на складах підприємства; 3) встановлення кількості та вартості відвантаженої продукції (за обліковими цінами); 4) своєчасне відображення операцій з відвантаження і реалізації продукції; 5) відображення операцій розрахунків з покупцями та замовниками у допустимі терміни; 6) визначення заборгованості покупців та замовників перед підприємством за відвантаженою їм продукцією згідно з договорами; 7) забезпечення контролю за виконанням плану випуску і реалізації продукції; 8) обчислення собівартості готової продукції в процесі її реалізації; 9) облік витрат, пов'язаних із збутом продукції, а також з просуванням їх на споживчому ринку; 10) визначення фінансового результату від реалізації продукції» [3, с. 39]. Треба зазначити, що Візіренко С. В. та Агаркова О. В. дуже добре розписали завдання організації обліку готової продукції та процесу її реалізації у підприємстві і такі завдання можна брати за основу в практичній діяльності бухгалтерів з організації обліку та податкового планування.

Гріднєва Д. В. піднімає проблеми розвитку теорії і практики обліку готової продукції та її реалізації. Вона зазначає, що «для вирішення проблем поліпшення обліку готової продукції та її реалізації необхідно застосувати такі заходи: 1) формування єдиної стабільної законодавчої бази, адаптованої до міжнародних вимог та норм; 2) модернізація процесів випуску та реалізації готової продукції; 3) удосконалення первинної документації з обліку готової продукції та її реалізації; 4) поліпшення системи документообігу; 5) подальший розвиток постачання реалізованої продукції через мережу Інтернет; 6) зростання платоспроможності контрагентів; 7) автоматизація обліку готової продукції з використанням програмного забезпечення, спеціально розробленого для певного типу

виробництва чи сфери діяльності; 8) підбір та навчання висококваліфікованих кадрів, де критерієм відбору виступить здатність оперувати з найновішим програмним забезпеченням, обізнаність у сфері інформаційних технологій; 9) виділення державних асигнувань на комп'ютеризацію та автоматизацію обліку у виробництві» [4, с. 86]. Наведений Грідневою Д. В. перелік заходів з поліпшення обліку готової продукції та її реалізації, справді, досить актуальний для цієї ділянки облікового процесу, тому кожен із перелічених вище заходів потребує додаткового і детального вивчення з метою його використання в організації обліку готової продукції та її реалізації конкретних функціонуючих підприємств (особливо щодо пунктів 5, 7 та 9 запропонованих цією авторкою заходів, які пов'язані з комп'ютеризацією й автоматизацією обліку).

Приходько М., Белозерцев В. С., Харакоз Л. В. проводять наукові пошуки з документування обліку витрат виробництва готової продукції в промисловому підприємстві. Дані автори звертають особливу увагу на аналітичний облік витрат і стверджують, що він «... є важливим аспектом бухгалтерського обліку, адже, дані аналітичного обліку витрат використовують при складанні внутрішньої звітності, яка будується на інформації про види, кількість, цехи, виробники, статті затрат виготовлюваної продукції. Також, слід зазначити, що особливості технології виробництва та характеру готової продукції мають прямий вплив на організацію обліку витрат продукції, що випускається. ... облік витрат на виробництво завершується складанням виробничої собівартості, тобто її калькуляції» [5, с. 169]. Тут надзвичайно актуальними питаннями є: формування даних аналітичного обліку про витрати на виробництво готової продукції; особливостей технології її виробництва і реалізації; характеру випуску в підприємстві готової продукції.



Рибалко О. М., Ніколаєнко Д. В. свої дослідження спрямовують на удосконалення обліку готової продукції і її реалізації. Ці автори вважають, що «альтернативний варіант удосконалення обліку готової продукції стосується зниження збитків на підприємствах, тому можна проводити поглиблений облік процесу ведення нереалізованої продукції з торговельної мережі на ці підприємства... Для щоденного аналізу й узагальнення інформації щодо повернення продукції розумно формувати відповідним чином «Відомість повернення продукції»... Для зниження збитків при зберіганні продукції доречно записувати в обліку всі причини відхилень від норм природних втрат, а також винуватців і випадки їхнього виникнення. Під час зберігання на складах, вантажно-розвантажувальних роботах, транспортування – записується нестача продукції понад норму природних втрат, її псування, порушення пакувальних матеріалів» [6, с. 76]. Дуже цінною є теза про облік готової продукції у контексті зниження збитків на підприємствах. Цю тезу щодо зниження збитків треба було б розвинути в майбутніх дослідженнях.

Сафарова А. Т., Корольчук І. Р. присвятили наукові пошуки питанню документування операцій з обліку готової продукції на підприємствах побутової хімії. Вони вважають, що для того, щоб покращити ефективність документування операцій з надходження і вибуття готової продукції «потрібно посилити контроль за відповідальними особами, які забезпечують своєчасне та достовірне оформлення первинних документів» [7, с. 201]. Ці автори праві стверджуючи, що ефективність документування операцій з надходження та вибуття готової продукції у значній мірі залежать від відповідальних осіб, що за посадовими обов'язками відповідають за документування операцій, а воно, водночас, залежне від узгоджених графіків документообігу.

Сухорукова О. Д., Матюха М. М. досліджують проблематику обліку готової продукції у підприємстві та шляхи її вирішення. На їхню думку,

«на промислових підприємствах, зокрема тих, які мають значні обсяги виробництва і реалізації продукції, доцільно використовувати логістичні способи та прийоми управління випуском і збутом продукції... Для інформаційного забезпечення маркетингових і логістичних процедур необхідно формувати і передавати на відповідні рівні управління повну, своєчасну та достатню інформацію про кількісні та вартісні показники щодо залишків готової продукції на будь-який момент часу, про вартість відпущеної оплаченої та неоплаченої продукції, про сегменти ринків збуту і витрати, пов'язані із збутовою діяльністю» [8, с. 37]. Належного рівня інформаційного забезпечення системи управління матеріальними ресурсами і витратами підприємства можна досягнути за рахунок високого рівня фаховості бухгалтерів та інженерів комп'ютерних систем і мереж, що працюють у підприємстві або з підприємством, а також достатнього технічного й фінансового забезпечення як обліково-звітнього процесу щодо виробництва і реалізації готової продукції, так і усього процесу управління ресурсами і витратами підприємства.

Ткаченко С. А. веде науковий пошук із забезпечення ефективності витрат, які пов'язані із покращенням якісних характеристик і технічних параметрів готової продукції-виробів. Даний автор зазначає, що «в цілях покращення контролю за ефективністю витрат на підвищення якості продукції і для ціноутворення потрібно повне виявлення собівартості, усіх витрат підприємств по виробництву та реалізації окремих видів продукції. При виготовленні окремих видів продукції, різних її модифікацій (у різному виконанні) собівартість потрібно визначати відокремлено за кожним варіантом. ... великого значення набуває складання калькуляцій на деталі, найважливіші вузли і механізми, від яких в значній мірі залежить якість багатьох видів обладнання, їх надійність та довговічність тощо» [9, с. 4]. Істотне значення для обліку витрат підприємства має облік витрат на підвищення якості продукції, адже вища якість готової продукції

забезпечує отримання більшої суми доходів від її реалізації. На жаль, обліку витрат на підвищення якості продукції українські вчені-економісти, на нашу думку, приділяють недостатньо уваги.

Попри відповідні аспекти проблем методики ведення й організації обліку, оцінки та звітності про виробництво і реалізацію готової продукції висвітлені у працях авторів, що наведені вище, ці проблеми актуальні та потребують подальшого удосконалення.

**Метою дослідження** є визначення готової продукції в системі управління матеріальними ресурсами і витратами підприємства як обліково-аналітичної категорії, її класифікації й обґрунтування використання методів оцінки при оприбуткуванні та відпуску (реалізації) готової продукції підприємств у промисловості, сільському господарстві і будівництві.

**Виклад основного матеріалу.** Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку інформації про готову продукцію визначені у національних П(С)БО 9 «Запаси», П(С)БО 16 «Витрати» і у Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку запасів.

В умовах товарного виробництва – продукція, виготовлена людиною, займає ключове місце в суспільстві, а витрати людської праці на виробництво складають 60-90 % від усіх витрат. Для виробника виготовлена продукція – готова продукція (товар), а для його замовника вона є сировиною, напівфабрикатом. Тобто готова продукція є невід’ємною частиною запасів підприємства.

У сучасній економічній науці, водночас, з таким загальним поняттям, як «товар», є вужче поняття – «продукція». Залежно від економічного призначення продукція поділяється на: 1) предмети вжитку, які включають продовольчі та непродовольчі товари, що задовільняють індивідуальні потреби людей; 2) продукцію виробничого споживання,

тобто засоби виробництва; 3) продукцію військово-промислового комплексу.

Одним з основних макроекономічних показників, що оцінюють результати економічної діяльності підприємств є валовий внутрішній продукт, який є результатом виміру вартості кінцевої продукції. На мікроекономічному рівні, тобто на рівні підприємства, продукція за своїм складом та призначенням розподілена на валову і товарну.

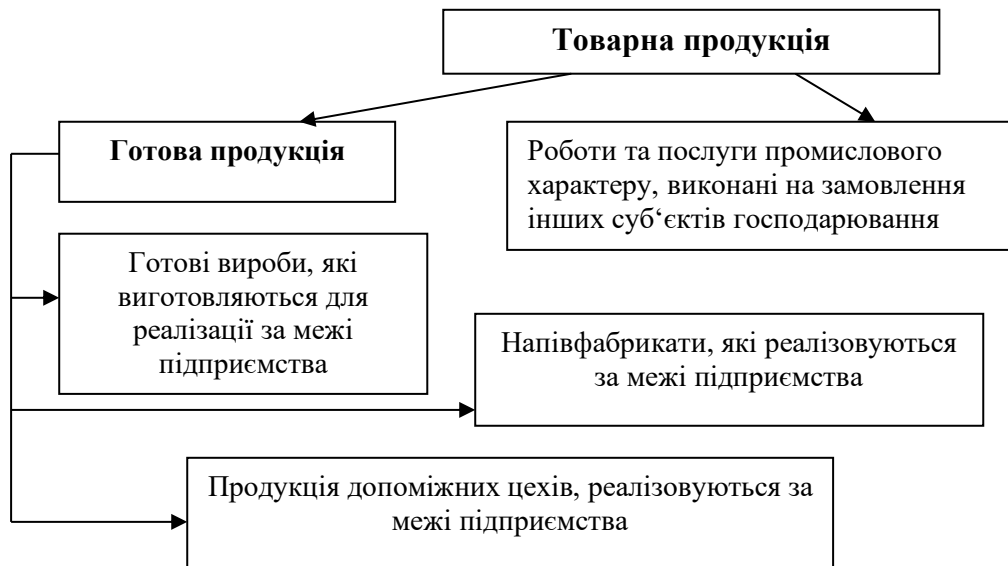
До складу валової продукції підприємства включають вартість готових виробів, напівфабрикатів та послуг виробничого характеру, призначених для використання як усередині підприємства, так і відпущених на сторону, вартість виготовлення та ремонту тари, якщо така не включається до ціни продукції. Валова продукція характеризує загальний обсяг виробничої діяльності підприємства незалежно від ступеня готовності продукції, та призначена для збуту і реалізації за межі підприємства.

Товарна продукція промислового підприємства формується в грошовому виразі та є обсягом тієї частини виготовленої продукції, яка буде відпущена (реалізована) за межі його основної діяльності. Вона включає виготовлені основними, допоміжними, підсобними і побічними цехами підприємства готову продукцію, що була виготовлена за певний період для продажу, і включає також напівфабрикати, виконані роботи промислового характеру та надані послуги.

На відміну від валової, товарна продукція не включає зміни залишків незавершеного виробництва, а також напівфабрикатів свого виробництва, які призначені для власного використання. Водночас, готова продукція входить до складу товарної продукції (рис. 1).

Існує багато тверджень стосовно поняття «готової продукції», проте, переважно, їхній зміст наближений один до одного. Відрізняються лише незначні мовні обороти і глибина трактування.

За П(С)БО 9 «Запаси», «готовою вважається продукція, яка виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним і якісним характеристикам, які передбачені договором або іншим нормативно-правовим актом» [10].



**Рис. 1. Структура товарної продукції промислового підприємства**

*Джерело: власна розробка авторів*

Готова продукція у «Вікіпедії» відображена так: «Готова продукція – продукція (товар), вироблена з використанням давальницької сировини (крім тієї частини, що використовується для проведення розрахунків за її переробку) і визначена як кінцева у контракті між замовником і виконавцем. Готова продукція – промислова продукція, яка закінчена виробництвом, укомплектована, відповідає вимогам стандартів і технічних умов, має документ, що засвідчує її якість, та призначена для збуту за межі підприємства. Крім випуску речової продукції, підприємство може виконувати роботи для інших підприємств або надавати послуги. На відміну від тієї, яка в обліку зазначається як готова продукція, цей вид продукції називають «виконані роботи і надані послуги». Готова продукція визначається як сільськогосподарська продукція, яка завершена виробництвом, укомплектована, відповідає

вимогам стандартів і технічних умов, має документ, що засвідчує її якість та призначена для збуту за межі підприємства» [11].

Сільськогосподарська продукція у «Вікіпедії» має таке відображення: «До сільськогосподарської продукції відносяться:

- ✓ живі тварини; продукти тваринного походження; продукти рослинного походження;
- ✓ жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири;
- ✓ воски тваринного або рослинного походження;
- ✓ готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої і оцет; тютюн та його замітники» [12].

Державний служба статистики України за підсумками роботи суб'єктів підприємницької діяльності у 2021 році, подає номенклатуру продукції промисловості, що складається з понад 2500 назв промислової продукції. Для прикладу, до складу готової продукції кар'єрів може входити: граніт, пісковик (валовий), гіпс і ангідрит, крейда, інші камені для будівництва, каолін (крім кальцинованого), глини каолінові інші, бентоніт, глини вогнетривкі, інші глини тощо. Ці назви готової продукції можуть використовувати у промисловості будівельних матеріалів та/або у будівництві.

Помісячний аналіз індексів промислової продукції в 2021-2022 роках (у відсотках до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком) в Україні показав, що найнижчим він був у лютому 2022 р. (96,2 %), а найвищим – у травні і в червні 2022 р. (102,8 %) [13].

За приблизними оцінками економістів, загальний обсяг промислового виробництва у світі перевищує 12 трлн. дол. США. Провідними виробниками промислової продукції є Китай, Європейський Союз, США, Японія, Німеччина, Південна Корея, Індія, Італія, Франція, Великобританія, Індонезія, Бразилія [14].

В рослинництві відображають обсяги виробництва, урожайність, зібрану площу сільськогосподарських культур за їхніми видами. В тваринництві відображають живу масу сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій; обсяг виробництва (валовий надій) молока; кількість одержаних яєць від свійської птиці. Ці та інші основні показники детально розкриваються у «Звіті про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» (форма № 50-ст).

У 2021 році індекси фізичного обсягу продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами порівняно з 2020 роком знизились до 93,3 %, в тому числі: рослинництва – до 92,4 %, а тваринництва – 97,6 % [13].

За Настановою з визначення вартості будівництва, «будівельна продукція – будь-який матеріал, виріб або комплект, що виробляється та вводиться в обіг для застосування протягом тривалого часу в будівлі або споруді, показники якого впливають на показники будівлі або споруди, пов'язані з основними вимогами до них» [15].

Будівлі поділяються на житлові та нежитлові. Житлові будівлі можуть бути: одноквартирними і багатоквартирними; одноповерховими та багатоповерховим; новозбудованими і ті, що були та/або є в експлуатації; економні (скромні), звичайні та з поліпшеним комфортом тощо.

Особливістю готової будівельної продукції є те, що вона була і залишається під час реалізації на місці її виробництва, тобто на місці проведення будівельно-монтажних робіт. Відповідно, під час реалізації готової будівельної продукції, на відміну від готової промислової та сільськогосподарської продукції, не виникає витрат пов'язаних з її транспортуванням, а, отже, і облік витрат на транспортування готової будівельної продукції немає потреби вести.

Загальний обсяг виробленої будівельної продукції в Україні у 2020 році становив 202,1 млрд. грн., в тому числі житлових будівель – 80,6

млрд. грн. В 2021 році ці економічні показники відповідно становили 258,1 млрд. грн. та 102,9 млрд. грн. [13].

Баланюк І. Ф., Григорів О. О., Іванюк Т. Л. зазначають: «Продукція вважається готовою, коли завершена її обробка і комплектація, пройдена необхідна перевірка згідно з діючими стандартами та норм, здійснено її відвантаження на склад або реалізована замовнику чи покупцю» [1, с. 158].

Денчук П. Н. подає таке визначення: «Готова продукція – продукція, обробка якої закінчена та яка пройшла випробування, приймання, укомплектування згідно з умовами договорів із замовниками та відповідає технічним умовам і стандартам» [16, с. 76].

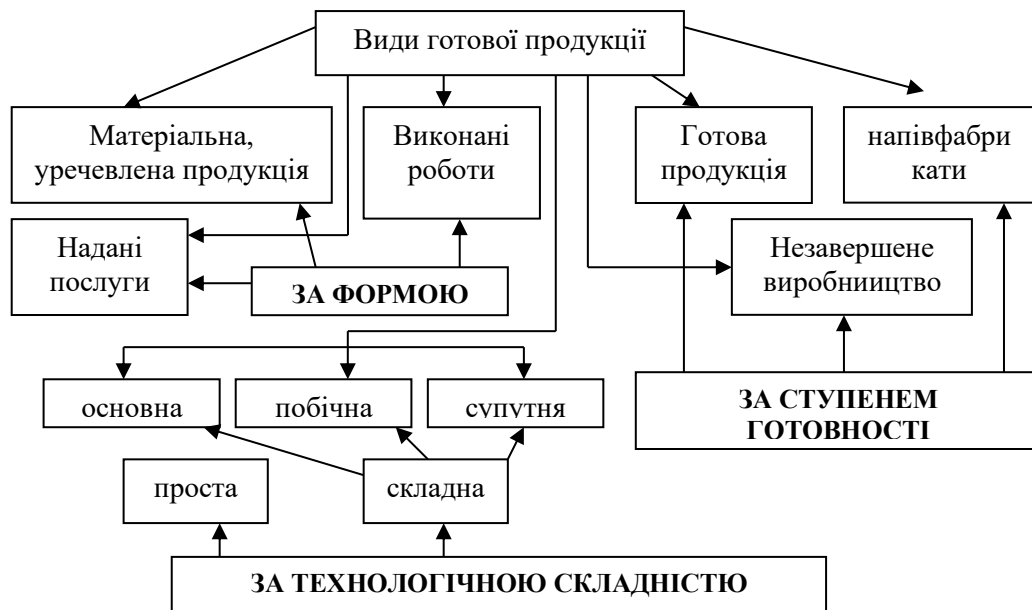
Сафарова А. Т., Корольчук І. Р. дають таке трактування поняття «готова продукція»: «це продукція, яка виготовлена за певними стандартами, за допомогою використання необхідної сировини, має повністю завершену форму, пройшла всі норми контролю всередині підприємства, відповідає всім стандартам, тобто, це повністю завершений продукт, який готовий до передачі на склад або для реалізації на сторону» [7, с. 201].

Отже, продукція підприємства складається з готової продукції, виконаних робіт і наданих послуг, є основним джерелом отримання прибутку, а також частина запасів, що може споживатись самим підприємством, бути внутрішнім ресурсом функціонуючого виробництва.

Таким чином, основними вимогами, яким має відповідати готова продукція є: повністю закінчена і укомплектована; відповідає стандартам; прийнята службою технічного контролю; забезпечена відповідним паспортом, сертифікатом, гігієнічним висновком та іншими необхідними документами, що засвідчують її якість і комплектність.

В економічній літературі готова продукція класифікується за такими ознаками: за формою, ступенем готовності і технологічною складністю (рис. 2).





**Рис. 2. Класифікація готової продукції**

*Джерело: власна розробка авторів*

В разі класифікації за першою ознакою, виокремлюють уречевлену (матеріальну) продукцію, результати виконаних робіт, результати наданих послуг.

За ступенем готовності продукцію поділяють на: 1) готову продукцію (продукція, обробка якої завершена та, яка пройшла випробування, приймання, укомплектування згідно з умовами договорів із замовником і відповідає технічним умовам та стандартам, а при їх відсутності - технічним, договірним або іншим умовам; прийнята з цеху на склад, сертифікована і готова до реалізації); 2) напівфабрикати (продукція окремих технологічних фаз (підрозділів, цехів, дільниць, бригад), що не пройшла всіх передбачених технологічним процесом стадій виробництва й потребує доопрацювання або укомплектування, але для даної стадії вони є закінченими); 3) незавершене виробництво (сировина і матеріали, які знаходяться у виробництві і підлягають подальшій обробці).

За ступенем технологічної складності готова продукція поділяється на: а) проста (продукція, що одержується внаслідок нескладного

технологічного процесу, під час якого відсутні виробничі відходи); б) складна продукція – це декілька паралельних видів продукції, що одержується внаслідок єдиного технологічного процесу. Крім того, складна за класифікаційними ознаками готова продукція, як результат виробничої діяльності, може мати вигляд основної, супутньої та побічної продукції.

Основна продукція – це продукція комплексного виробництва, а саме продукт, який утворюється в результаті комплексного виробництва, як правило, створеного для випуску цього продукту.

Супутня продукція – це продукція, що була отримана в одному технологічному циклі одночасно з основною. Супутня продукція відповідає стандартам та може призначатися як для подальшої обробки, так і для відпуску споживачеві.

Побічна продукція – це продукція, що утворюється в комплексних виробництвах паралельно з основною, і на відміну від супутньої продукції не потребує додаткових витрат. Виробництво побічної продукції не є основним завданням виробництва, тому отриманий прибуток від її використання є не значним, але побічна продукція є об'єктом продажу.

Під час виробничого процесу, окрім отримання готової продукції, може бути отримана певна кількість відходів.

Згідно із Законом України «Про управління відходами», «відходи» – це будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються в процесі людської діяльності та не мають подальшого використання за місцем утворення або виявлення та яких їх власник повинен позбутись шляхом утилізації чи видалення» [17].

Цим же законом визначається поняття «відходи як вторинна сировина» – «це відходи, для утилізації та переробки яких в Україні існують відповідні технології і виробничо-технологічні та (або) економічні передумови» [17].

Відходи і побічна продукція за своїми ознаками мають чимало спільного. Побічна продукція виходить із виробництва як готовий продукт, що не потребує подальшої обробки, тому частину відходів, яка не потребує знешкодження і користується попитом, зараховують до складу готової продукції, як різновид побічної продукції з дотриманням певних умов. При цьому відходи разом із готовою продукцією збільшують економічні вигоди підприємства.

Щодо оцінки готової продукції, то нині у промислових підприємствах можуть застосовувати такі її види:

- 1) за фактичною виробничою собівартістю;
- 2) за неповної (скороченої) виробничої собівартості продукції, що обчислюється за фактичними витратами без загальногосподарських витрат;
- 3) за плановою (нормативною) виробничою собівартістю;
- 4) за оптовими цінами реалізації;
- 5) за твердими обліковими цінами.

В бухгалтерському обліку готову продукцію при її надходженні (оприбуткування) оцінюють у відповідності до П(С)БО 9 «Запаси» за первісною вартістю [10]. (Первісна вартість при надходженні всіх запасів формується залежно від того яким чином зараховувалися на баланс запаси).

Коли йдеться про такий вид запасів, як готова продукція, то тут є певні особливості. Адже така первісна вартість по готовій продукції може бути визначена лише після збирання всіх витрат та калькулювання її фактичної собівартості, а фактичну собівартість визначається лише в кінці звітного періоду місяця. Тому постає потреба в щоденному обліку наявності та руху готової продукції для визначення її вартісних характеристик.

Оскільки собівартість готової продукції визначається після

закінчення місяця або кварталу, а на склад вона надходить протягом поточного місяця (кварталу), то виникає необхідність встановлення умовної облікової ціни – планової (з виявленням відхилення між плановою і фактичною собівартістю після того, як буде складена калькуляція фактичної собівартості продукції) або продажною (з виявленням відхилення між продажною і фактичною собівартістю продукції).

Для визначення первісної вартості готової продукції (робіт, послуг) використовуються норми П(С)БО 16 «Витрати» [18].

П(С)БО 16 «Витрати» визначає два поняття собівартості готової продукції: 1) собівартість реалізованої продукції; 2) виробнича собівартість продукції.

Якщо розглядати оцінку готової продукції при її оприбуткуванні, то тут необхідно відповідно до норм ПСБО 16 «Витрати» розглянути як визначається фактична виробнича собівартість [18].

До виробничої собівартості продукції входять такі витрати: прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, розподілені загальновиробничі витрати (рис. 3).

Витрати на виробництво готової продукції включають прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, а також постійні та змінні виробничі накладні витрати.

Накладні виробничі витрати можуть бути як змінними, так і постійними. Всі змінні витрати – прямі та накладні – розподіляються на кожну одиницю виробництва на базі фактичного використання виробничої потужності згідно з методом стандартних витрат. Постійні накладні виробничі витрати можуть бути як розподілені, так і нерозподілені.

Розподілені накладні витрати є елементом первісної вартості запасів готової продукції та незавершеного виробництва і є оціненими витратами, що базуються на нормальній потужності та відносяться на кожну одиницю продукції незавершеного виробництва.



**Рис. 3. Склад витрат виробничої собівартості готової продукції**

*Джерело:* власна розробка авторів

Нерозподілені накладні виробничі витрати виникають лише тоді, коли продукції випущено менше нормальної потужності. В іншому разі усі накладні виробничі витрати відносяться до собівартості.

Управлінські витрати до складу собівартості готової продукції не включаються. Такі витрати акумулюються на рахунку 92 «Адміністративні витрати» та відображатимуться в тому періоді, в якому виникли.

Отже, під час проведення оцінки готової продукції при її надходженні (оприбуткуванні) із виробництва на склад треба визначити в кінці звітного періоду фактичну виробничу собівартість, а умовну ціну, за якою ведеться щоденний облік готової продукції відкоригувати на суму відхилень фактичної собівартості від її вартості за умовними (обліковими) цінами шляхом їх співставлення. Від’ємна сума відхилень відображається

методом червоного сторно, додатна – звичайним записом.

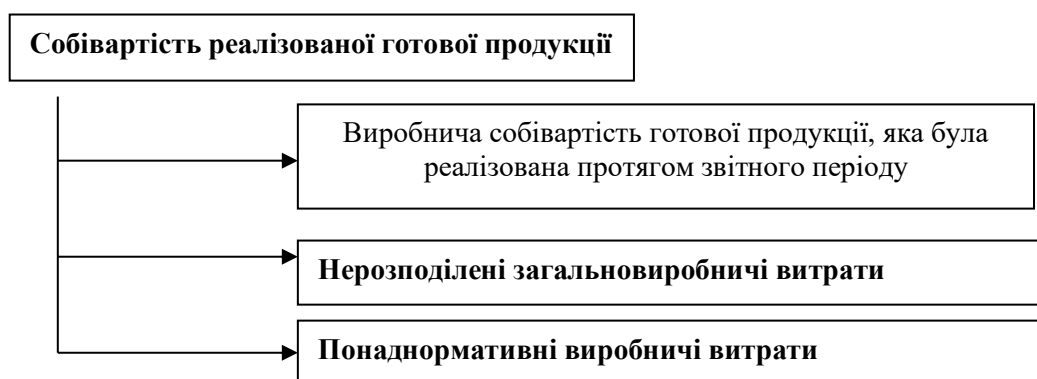
Оцінка готової продукції при її продажу залежить від облікової політики підприємства, в частині оцінки запасів при їх вибутті. Тут можна використовувати методи, що передбачені П(С)БО 9 «Запаси» [10].

В разі відображенні продажу готової продукції в бухгалтерському обліку зазначаються дві її оцінки: оцінка, що прийнята підприємством згідно з обліковою політикою – первісна вартісна (по дебету рахунку 901 «Собівартість реалізації готової продукції»), та оцінка, що визначаються за домовленістю сторін (по кредиту рахунку 701 «Дохід від реалізації готової продукції»).

Тому під час реалізації й іншого вибуття готової продукції оцінка здійснюється одним з трьох способів:

- ✚ за собівартістю кожної одиниці таких запасів;
- ✚ за середньозваженою собівартістю;
- ✚ за собівартістю перших за часом придбання матеріально-виробничих запасів (спосіб ФІФО).

Собівартість реалізованої продукції, водночас, складається з низки витрат, наведених нижче (рис. 4).



**Рис. 4. Склад собівартості реалізованої готової продукції**

*Джерело:* власна розробка авторів

Оскільки готова продукція в бухгалтерському обліку відображається за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю

реалізації, то виникає необхідність в уцінці готової продукції, порядок проведення якої аналогічний уцінці виробничих запасів.

Порядок проведення уцінки визначений Положенням про порядок уцінки і реалізації продукції, що залежала, з групи товарів широкого вжитку, продукції виробничо-технічного призначення та надлишкових товарно-матеріальних цінностей. Дооцінка готової продукції може проводитись, але в межах попередньої уцінки.

**Висновки і перспективи подальших наукових досліджень.** Під час проведення аналізу літературних джерел визначені основні вимоги, яким повинна відповідати готова продукція – це повністю закінчена і укомплектована; відповідає стандартам; прийнята службою технічного контролю; забезпечена відповідним паспортом, сертифікатом, гігієнічним висновком та іншими необхідними документами, що засвідчують її якість і комплектність.

В процесі узагальнення класифікаційних ознак готової продукції проведена аналогія між побічною продукцією та такими видами результатів виробничої діяльності, як основна і супутня продукція; наведені ознаки відходів та побічної продукції, які збільшують економічні вигоди підприємства.

Щоденний облік готової продукції здійснюють за умовними цінами, тому розрахунок фактичної виробничої собівартості готової продукції проводиться в кінці звітної періоду, і коригується на суму відхилень фактичної собівартості від її вартості за умовними (обліковими) цінами методом червоного сторно або додатковим проведенням.

Відображення операцій з продажу готової продукції в бухгалтерському обліку здійснюється за двома оцінками: оцінка, що прийнята підприємством згідно з обліковою політикою – первісна вартісна (дебет рахунку 901 «Собівартість реалізації готової продукції»), та оцінка

за домовленістю сторін (кредит рахунку 701 «Дохід від реалізації готової продукції»).

У «Балансі» («Звіті про фінансовий стан») залишок готової продукції відображується за фактичною собівартістю.

В майбутньому готову продукцію доцільно досліджувати з точки зору її класифікації, обліку й оцінки в системі управління матеріальними ресурсами та витратами підприємства за підгалуззями промисловості та будівництва, а також сільського господарства.

### Література

1. Баланюк І. Ф., Григорів О. О., Іванюк Т. Л. Організація обліку та контролю готової продукції підприємства. *Інноваційна економіка*. 2020. № 1-2. С. 157-163. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek\\_2020\\_1-2\\_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2020_1-2_24)
2. Булкот Г. В., Осика О. О. Особливості обліку та контролю документального оформлення руху готової продукції на підприємствах, установах, організаціях України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 11. С. 9-14. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr\\_2019\\_11\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2019_11_4)
3. Візіренко С. В., Агаркова О. В. Організація обліку процесу реалізації готової продукції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 24. С. 36-42. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd\\_2018\\_24\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2018_24_8)
4. Гріднева Д. В. Проблеми теорії і практики обліку готової продукції та її реалізації. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія : Економіка і менеджмент*. 2018. № 1. С. 77-87. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuetm\\_2018\\_1\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuetm_2018_1_12)
5. Приходько М., Белозерцев В. С., Харакоз Л. В. Документування обліку витрат виробництва готової продукції на промисловому підприємстві. *Вісник Хмельницького національного університету*.



- Економічні науки.* 2021. № 2. С. 166-169. URL:  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu\\_ekon\\_2021\\_2\\_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2021_2_29)
6. Рибалко О. М., Ніколаєнко Д. В. Удосконалення обліку готової продукції і її реалізації. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки.* 2018. № 2. С. 71-77. URL:  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu\\_eco\\_2018\\_2\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2018_2_12)
7. Сафарова А. Т., Корольчук І. Р. Документування операцій з обліку готової продукції на підприємствах побутової хімії. *Причорноморські економічні студії.* 2017. Вип. 18. С. 197-201. URL:  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses\\_2017\\_18\\_41](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_18_41)
8. Сухорукова О. Д., Матюха М. М. Проблематика обліку готової продукції на підприємстві та шляхи її вирішення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2019. № 15 (2). С. 35-38. URL:  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj\\_2019\\_15%282%29\\_\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2019_15%282%29__8)
9. Ткаченко С. А. Практична реалізація відокремленого обліково-економічного забезпечення ефективності витрат, які пов'язані із покращенням якісних характеристик та технічних параметрів готової продукції-виробів. *Ефективна економіка.* 2014. № 10. URL:  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2014\\_10\\_57](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_57)
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246 : із змінами та допов. : станом на 03.11.2020 р. URL:  
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (Дата звернення: 12.10.2022).
11. Готова продукція. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Готова\\_продукція](https://uk.wikipedia.org/wiki/Готова_продукція) (Дата звернення: 27.01.2023).
12. Сільськогосподарська продукція. URL:  
[https://uk.wikipedia.org/wiki/Сільськогосподарська\\_продукція](https://uk.wikipedia.org/wiki/Сільськогосподарська_продукція) (Дата звернення: 27.01.2023).

13. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення: 25.01.2023).
14. Промислове виробництво. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Промислове\\_виробництво](https://uk.wikipedia.org/wiki/Промислове_виробництво) (Дата звернення: 05.01.2023).
15. Настанова з визначення вартості будівництва. Кошторисні норми України. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 01.11.2021 № 281. Про затвердження кошторисних норм України у будівництві. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/pricing/koshtorysni-normy-ukrayiny/koshtorysni-normy-ukrayiny-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/koshtorysni-normy-ukrayiny-nastanova-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/> (Дата звернення: 27.01.2023).
16. Бухгалтерський фінансовий облік. Крупка Я. Д., Задорожний З.-М. В., Гудзь Н. В. та ін. Тернопіль, 2018. 460 с.
17. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX станом на 10.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Дата звернення: 12.01.2023).
18. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затвержене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 : із змінами та допов. : станом на 03.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (Дата звернення: 12.10.2022).

### References

1. Balanyuk, I. F., Hryhoriv, O. O., Ivanyuk, T. L. (2020). Orhanizatsiia obliku ta kontroliu hotovoi produktsii pidpriemstva [Organization of accounting and control of finished products of the enterprise]. *Innovatsiina*

- ekonomika - Innovative economy*, 1-2, 157-163. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek\\_2020\\_1-2\\_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2020_1-2_24) [in Ukrainian].
2. Bulkot, G. V., Osyka, O. O. (2019). Osoblyvosti obliku ta kontroliu dokumentalnoho oformlennia rukhu hotovoi produktsii na pidpriumstvakh, ustanovakh, orhanizatsiiakh Ukrainy [Peculiarities of accounting and control of documentation of movement of finished products at enterprises, institutions, and organizations of Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Pravo - Economy. Finances. Right*, 11, 9-14. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr\\_2019\\_11\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2019_11_4) [in Ukrainian].
  3. Vizirenko, S. V., Agarkova, O. V. (2018). Orhanizatsiia obliku protsesu realizatsii hotovoi produktsii [Organization of accounting for the process of sale of finished products]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 24, 36-42. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd\\_2018\\_24\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2018_24_8) [in Ukrainian].
  4. Gridneva, D. V. (2018). Problemy teorii i praktyky obliku hotovoi produktsii ta yii realizatsii [Problems of the theory and practice of accounting for finished products and their implementation]. *Visnyk Shkhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. Serii: Ekonomika i menedzhment - Bulletin of the East European University of Economics and Management. Series: Economics and management*, 1, 77-87. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem\\_2018\\_1\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2018_1_12) [in Ukrainian].
  5. Prykhodko, M., Belozertsev, V. S., Kharakoz, L. V. (2021). Dokumentuvannia obliku vytrat vyrobnytstva hotovoi produktsii na promyslovomu pidpriumstvi [Documentation of cost accounting of production of finished products at an industrial enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 2, 166-169. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu\\_ekon\\_2021\\_2\\_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2021_2_29) [in Ukrainian].

6. Rybalko, O. M., Nikolayenko, D. V. (2018). Udoskonalennia obliku hotovoi produktsii i yii realizatsii [Improvement of the accounting of finished products and their realization]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of Zaporizhzhya National University. Economic sciences*, 2, 71-77. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu\\_eco\\_2018\\_2\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2018_2_12) [in Ukrainian].
7. Safarova, A. T., Korolchuk, I. R. (2017). Dokumentuvannia operatsii z obliku hotovoi produktsii na pidpriemstvakh pobutovoi khimii [Documentation of finished product accounting operations at household chemical enterprises]. *Prychornomorski ekonomichni studii - Black Sea Economic Studies*, 18, 197-201. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses\\_2017\\_18\\_41](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_18_41) [in Ukrainian].
8. Sukhorukova, O. D., Matyukha, M. M. (2019). Problematyka obliku hotovoyi produktsiyi na pidpryyemstvi ta shlyakhy yiyi vyrishennya [Problems of accounting for finished products at the enterprise and ways to solve them]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal "Internauka" - International scientific journal "Internauka"*, 15 (2), 35-38. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj\\_2019\\_15%282%29\\_\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2019_15%282%29__8) [in Ukrainian].
9. Tkachenko, S. A. (2014). Praktychna realizatsiia vidokremlenoho oblikovo-ekonomichnoho zabezpechennia efektyvnosti vytrat, yaki poviazani iz pokrashchenniam yakisnykh kharakterystyk ta tekhnichnykh parametriv hotovoi produktsii-vyrobiv [Practical implementation of separate accounting and economic support for the effectiveness of costs associated with improving the quality characteristics and technical parameters of finished products]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 10. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2014\\_10\\_57](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_57) [in Ukrainian].
10. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 9 «Zapasy» (1999), zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 20.10.1999 r. № 246: iz zminamy ta dopov.: stanom na 03.11.2020 r. [Regulation (standard)

of accounting 9 "Inventories", approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 20.10.1999 No. 246: with changes and additions: as of 03.11.2020]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (Date of application: 12.10.2022). [in Ukrainian].

11. Hotova produktsiya [Finished products]. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Finished\\_products](https://uk.wikipedia.org/wiki/Finished_products) (Access date: 27.01.2023). [in Ukrainian].
12. Sil's'kohospodars'ka produktsiya [Agricultural products]. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Agricultural\\_products](https://uk.wikipedia.org/wiki/Agricultural_products) (Access date: 01/27/2023). [in Ukrainian].
13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Ofitsiyyny veb-sayt [State Statistics Service of Ukraine. Official website]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Date of application: 01/25/2023). [in Ukrainian].
14. Promyslove vyrobnytstvo [Industrial production]. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Промислове\\_виробництво](https://uk.wikipedia.org/wiki/Промислове_виробництво) (Access date: 01/05/2023). [in Ukrainian].
15. Nastanova z vyznachennya vartosti budivnytstva (2021). Koshtorysni normy Ukrayiny. Nakaz Ministerstva rozvytku hromad ta terytoriy Ukrayiny vid 01.11.2021 № 281. Pro zatverdzhennya koshtorysnykh norm Ukrayiny u budivnytstvi [Guidelines for determining the cost of construction. Estimated norms of Ukraine. Order of the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine dated November 1, 2021 No. 281. On the approval of the estimate norms of Ukraine in construction]. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/pricing/koshtorysni-normy-ukrayiny/koshtorysni-normy-ukrayiny-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/koshtorysni-normy-ukrayiny-nastanova-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/> (Date of application: 27.01.2023). [in Ukrainian].

16. Finansovyy bukhhalterskyy oblik (2018). [Financial accounting of the accountant]. Krupka Y. D., Zadorozhnyi Z.-M. V., Guz N. V. there and in Ternopil. 460 p. [in Ukrainian].
17. Pro upravlinnya vidkhodamy (2022): Zakon Ukrayiny vid 20 chervnya 2022 roku. № 2320-IKH vid 10.01.2023 r. [On waste management: Law of Ukraine dated June 20, 2022. No. 2320-IX dated January 10, 2023]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (from 01.12.2023). [in Ukrainian].
18. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 16 «Vytraty» (1999), zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrayiny 19.v1.39. № 318 : iz zminamy ta dopov. : stanom na 11.03.2020 r. [Regulation (standard) of accounting 16 "Expenses", approved by order of the Ministry of Finance of Ukraine 19.B1.39. No. 318: with changes and additions: as of March 11, 2020]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (Date: December 10, 2022). [in Ukrainian].